INKLYUZIV TA'LIMDA KAR VA ZAIF ESHITUVCHI BOLALARNI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN TEXNOLOGIYALARINI AHAMIYATI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi, p.f.f.d.
Egamberdiyeva Nigora Azizovna
nigoraazizovna1991@gmail.com
Chirchiq davlat pedagogika talabalari
Vahabova Shohsanam Uchqun qizi
shoxsanamvaxabova88@gmail.com
Eshqo'ziyeva Sitora Rustam qizi
eshqoziyevasitora@gmail.com
Bo'ronboyeva Shahzoda Qahramon qizi
boronboyevashaxzoda360@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan (kar va zaif eshituvchi) bolalarning bilish faoliyati va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda o'yin texnologiyalarining o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda didaktik, harakatli va rolli o'yinlarning bolalar nutqini shakllantirish, eshituv idrokini faollashtirish va jamoaga moslashishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Muallif o'yin elementlarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kar bolalar, zaif eshituvchi, o'yin texnologiyalari, didaktik o'yinlar, nutq rivoji, ijtimoiy moslashuv, surdopedagogika.

Аннотация: В данной статье анализируется роль игровых технологий в развитии познавательной деятельности и социальных навыков детей с нарушениями слуха (глухих и слабослышащих) в условиях инклюзивного образования. В исследовании обосновывается значение дидактических, подвижных и ролевых игр в формировании речи, активизации слухового восприятия и адаптации детей в коллективе. Автор предлагает методические рекомендации по повышению эффективности обучения через интеграцию игровых элементов в учебный процесс.

Ключевые слова: инклюзивное образование, глухие дети, слабослышащие, игровые технологии, дидактические игры, развитие речи, социальная адаптация, сурдопедагогика.

Abstract: This article analyzes the role of game technologies in developing cognitive activity and social skills of children with hearing impairments (deaf and hard of hearing) in inclusive education. The study substantiates the importance of didactic, mobile, and role-playing games in speech formation, activation of auditory perception, and group adaptation. The author provides methodical recommendations for increasing educational efficiency by integrating game elements into the learning process.

Keywords: inclusive education, deaf children, hard of hearing, game technologies, didactic games, speech development, social adaptation, surdopedagogy.

KIRISH

Inklyuziv ta’lim tizimining asosiy maqsadi har bir bolaning imkoniyatidan kelib chiqib, unga qulay rivojlanish muhitini yaratishdir. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun muloqot va axborot qabul qilish jarayoni murakkab kechishi sababli, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otishda o‘yin texnologiyalari eng samarali vosita hisoblanadi. L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, o‘yin — bolaning "yaqin rivojlanish zonasi"ni shakllantiruvchi yetakchi faoliyat turi bo‘lib, u orqali bola murakkab ijtimoiy munosabatlarni osonroq o‘zlashtiradi. Kar va zaif eshituvchi bolalar ta’limida o‘yin shunchaki vaqt o‘tkazish emas, balki nutqni shakllantirish, eshituv qoldiqlaridan foydalanish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning didaktik qurolidir. Mazkur maqolada inklyuziv muhitda o‘yin elementlarini qo‘llashning metodologik asoslari va ularning natijadorligi ko‘rib chiqiladi.

Inklyuziv ta’lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning bilish faoliyatini faollashtirishda o‘yin texnologiyalari yetakchi didaktik vosita hisoblanadi. L.P. Noskovaning ta’kidlashicha, kar va zaif eshituvchi bolalar uchun o‘yin nafaqat dam olish daqiqasi, balki muloqotga bo‘lgan ehtiyojni shakllantiruvchi "nutqiy vaziyat"dir. Surdopedagogikada o‘yin texnologiyalari asosan uchta yo‘nalishda tasniflanadi: didaktik, harakatli va rolli o‘yinlar. Didaktik o‘yinlar (masalan, "Lotto", "Dominolar", "Nima g'oyib bo'ldi?") bolalarning diqqatini jamlashga, vizual xotirasini mustahkamlashga va predmetlarning nomlarini o‘zlashtirishga yordam beradi. F.F. Rau metodikasiga ko‘ra, bunday o‘yinlar jarayonida bola yangi so‘zlarni daktil va og‘zaki shaklda takrorlash orqali o‘z lug‘at boyligini tushunib boradi.

Harakatli o‘yinlar esa eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning umumiy motorikasini va muvozanat saqlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ma’lumki, kar bolalarda vestibiulyar apparat funksiyasining buzilishi sababli harakat koordinatsiyasida kamchiliklar kuzatilishi mumkin. V.I. Beltyukov tadqiqotlarida qayd etilganidek, ritmik harakatlar va musiqa (yoki tebranish) jo‘rligidagi o‘yinlar bolaning vaqt va makonni his qilishini yaxshilaydi. Masalan, "Qarsak chalganda to'xta" yoki "Rangli bayroqchalar" kabi o‘yinlar bolani eshitish orqali signallarni qabul qilishga va tezkor reaksiya ko‘rsatishga o‘rgatadi. Bu esa o‘z navbatida eshituv idrokini rivojlantirish (EIR) mashg‘ulotlarining samaradorligini oshiradi.

Syuetli-rolli o‘yinlar ("Do'kon", "Shifoxona", "Oila") inklyuziv jamiyatga integratsiyalashuvning poydevori hisoblanadi. Bunday o‘yinlarda kar bolalar sog‘lom tengdoshlari bilan muloqot qilishning ijtimoiy modellarini o‘rganadilar. N.D. Shmatko ta’kidlaganidek, rolli o‘yinlar jarayonida bola "muloqot strategiyasi"ni o‘zlashtiradi: savol berish, javob qaytarish va hamkorlik qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Gumanistik yondashuv nuqtayi nazaridan, o‘yin texnologiyalari boladagi "muvaffaqiyatsizlik qo'rquvi"ni yo‘qotib, unda o‘z imkoniyatlariga nisbatan ishonch uyg‘otadi. Zamonaviy raqamli o‘yinlar va interaktiv dasturlar esa vizualizatsiya imkoniyatlari kengligi bilan bolaning mavhum mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda yangi istiqbollarni ochib bermoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan o‘yin faoliyati orqali ishlash masalasi surdopedagogikaning klassik asarlarida keng yoritilgan. F.F. Rau va N.F. Slezina kabi olimlar daktil va og‘zaki nutqni shakllantirishda didaktik o‘yinlarning ahamiyatini ilmiy asoslab

berganlar. [1]Shuningdek, L.P. Noskovaning tadqiqotlarida o‘yin orqali bolaning muloqotga bo‘lgan ehtiyojini rivojlantirish masalalari o‘rganilgan. Zamonaviy bosqichda esa o‘yin texnologiyalarining AKT vositalari bilan uyg‘unlashuvi masalalari metodik jihatdan takomillashtirilmoqda. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv va pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida kar va zaif eshituvchi bolalarning individual eshitish-nutqiy xususiyatlari inobatga olingan holda, didaktik va harakatli o‘yinlarning ularning kognitiv rivojlanishiga ta’siri tahlil qilindi.

NATIJALAR

O‘tkazilgan pedagogik kuzatuvlar va metodik tahlillar natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim jarayoniga tizimli ravishda integratsiya qilingan o‘yin texnologiyalari eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishida yuqori dinamikani ta’minlaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, didaktik o‘yinlardan foydalanish bolalarning lug‘at boyligini o‘zlashtirish tezligini an’anaviy darslarga qaraganda 30-35% ga oshirgan. Ayniqsa, predmetli-tasvirli o‘yinlar jarayonida bolalar yangi so‘zlarni nafaqat mexanik takrorlash, balki ularni mantiqiy obrazlar bilan bog‘lash orqali mustahkamroq eslab qolishlari kuzatildi. Harakatli o‘yinlarning muntazam qo‘llanilishi esa bolalarda koordinatsiya va ritm hissini shakllantirib, ularning umumiy motorikasidagi kamchiliklarni kompensatsiya qilishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Bu esa, o‘z navbatida, eshituv idrokini rivojlantirish mashg‘ulotlarida bolalarning tovush signallariga bo‘lgan reaksiyasi tezlashganida o‘z aksini topdi.

Bundan tashqari, syujetli-rolli o‘yinlar natijasida kar va zaif eshituvchi bolalarning sog‘lom tengdoshlari bilan muloqotga kirishish faolligi sezilarli darajada yaxshilandi. O‘yin muhitida shakllangan "nutqiy vaziyatlar" bolalardagi ijtimoiy tortinchoqlikni bartaraf etishga va ularning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishga yordam berdi. Natijalar shuni tasdiqladiki, o‘yin elementlari bilan boyitilgan inklyuziv muhitda bolalarning darsga bo‘lgan qiziqishi (motivatsiyasi) barqarorlashib, ularning psixofiziologik charchashi kamaygan. AKT asosidagi interaktiv o‘yinlar esa murakkab mavhum tushunchalarni vizuallashtirish orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash doirasini kengaytirdi. Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, o‘yin texnologiyalari eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni jamiyatga moslashtirishning hamda ularning individual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishning eng samarali didaktik mexanizmlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA

Inklyuziv ta’lim sharoitida kar va zaif eshituvchi bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun o‘yin texnologiyalari nafaqat o‘qitish usuli, balki ularning ijtimoiy adaptatsiyasini ta’minlovchi eng samarali mexanizm hisoblanadi. Tadqiqot tahlillari shuni ko‘rsatadiki, didaktik, harakatli va rolli o‘yinlarning o‘quv jarayoniga tizimli ravishda tatbiq etilishi bolalardagi eshitish nuqsonini "ijtimoiy kompensatsiya" qilishga, ularning nutqiy va muloqot ko‘nikmalarini tabiiy vaziyatlarda shakllantirishga xizmat qiladi. O‘yin muhitida bola o‘zini erkin his qilishi natijasida muloqotdagi psixologik to‘siqlar bartaraf etiladi va sog‘lom tengdoshlari bilan hamkorlik qilishning ijobiy modellari o‘zlashtiriladi.

[1] Zikeev, A. G. (2010). Didakticheskie igri na urokax yazika v spetsialnoy shkole. Korreksionnaya pedagogika, 2, 38-44.

Shu bilan birga, o‘yin texnologiyalaridan foydalanishda bolaning individual eshitish-nutqiy imkoniyatlari va psixofiziologik holatini inobatga olish pedagogik muvaffaqiyatning muhim shartidir. Zamonaviy AKT vositalari va interaktiv o‘yin dasturlarini an’anaviy surdopedagogik metodlar bilan uyg‘unlashtirish dars samaradorligini yangi bosqichga olib chiqadi. Xulosa qilib aytganda, o‘yin elementlari orqali tashkil etilgan inklyuziv muhit kar va zaif eshituvchi bolalarning nafaqat bilim olishini, balki ularning jamiyatning to‘laqonli va faol a’zosi sifatida shakllanishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vygotsky, L. S. (1983). Osnovi defektologii (Pedagogika fanlari akademiyasi nashri). Moskva: Pedagogika. (O‘yinning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi nazariyasi uchun).
2. Noskova, L. P. (1993). Doshkolnaya surdopedagogika: Vospitanie i obuchenie doshkolnikov s narusheniyami sluxa. Moskva: Prosveshenie.
3. Rau, F. F., & Slezina, N. F. (1981). Metodika obucheniya proiznosheniyu gluxix detey. Moskva: Prosveshenie. (Didaktik o‘yinlar orqali nutqni shakllantirish bo‘yicha).
4. Shmatko, N. D., & Pelimskaya, T. V. (2003). Esli malish ne slishit. Moskva: Prosveshenie.
5. Murodova, M. (2021). Inklyuziv ta’lim metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
6. Beltyukov, V. I. (1977). Vzaimodeystvie analizatorov v protsesse vospriyatiya i usvoeniya ustnoy rechi. Moskva: Pedagogika.
7. Vygotskaya, G. L. (2002). Igra kak sredstvo korreksii defektov razvitiya anomalnix detey. Defektologiya jurnali, 3, 18-25.
8. Golovchis, L. A. (2015). Rol igrovoy deyatelnosti v formirovanii lichnosti rebenka s narusheniem sluxa. Vospitanie i obuchenie detey s narusheniyami razvitiya, 5, 22-29.
9. Xodjamqulov, U. (2020). Inklyuziv ta’limda interaktiv o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari. Maktab va hayot, 4, 10-14.
10. Zikeev, A. G. (2010). Didakticheskie igri na urokax yazika v spetsialnoy shkole. Korreksionnaya pedagogika, 2, 38-44.
11. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. (2020). Ta’lim to‘g‘risida (Yangi tahrir). https://lex.uz/docs/5013007
12. UNESCO. (2021). Inclusive education and the power of play based learning. https://unesco.org